

ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2022.97.13>

УДК 929:81'38

НАУКОВА ПАЛІТРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТКИ НАДІЇ БОЙКО: СПРОБА ДЕКОДУВАННЯ

ГАНЖА

Ангеліна Юрїївна,

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу стилістики, культури мови та
соціолінгвістики;

Інститут української мови
НАН України,

вул. Михайла Грушевського, 4,
м. Київ, 010001

e-mail: ganzhalina@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2938-5306

Anhelina

GANZHA,

PhD in Philology, Senior researcher of
the Department of stylistics, language
culture and sociolinguistics,
Institute of the Ukrainian Language
of National Academy of Sciences of
Ukraine,

4 Mykhaila Hrushevskoho Str.,
Kyiv 01001, Ukraine;

e-mail: ganzhalina@ukr.net

У статті через метафору «наукова палітра» сфокусовано реценцію наукового доробку доктора філологічних наук, професора Надії Іванівни Бойко. Закцентовано увагу на новаторських дослідженнях відомої української лінгвістки, узагальнених в індивідуальній та колективних монографіях «Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти» (2005), «Міфологеми в українському романтичному просторі» (2010), «Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники» (2011), «Експресивний потенціал ідіолекту Володимира Винниченка: лексичні та фразеологічні складники» (2017); «Експресивна семантика: дискурсивна інтерпретація» (2018), навчально-методичних та лексикографічних працях.

Ключові слова: мовна особистість ученого, наукова палітра, лінгвостилістика, експресивна лексика, конотативна семантика, експресивний потенціал ідіолекту.

За лексикографічними джерелами палітра – спеціальне поєднання дібраних художником барв і їх відтінків, сукупність виражальних засобів у творчості письменника чи композитора... Іншими словами, інструменти творення мистецьких шедеврів. Науковець також послуговується своєю палітрою – можливо, не для всіх осяжною, проте не менш потужною, яскравою і глибокою. Метафорою «наукова палітра» означимо не лише інструментарій вченого, а й напрямні його наукового пошуку. Декодування цієї палітри дає змогу зазирнути до творчої лабораторії дослідника. Якщо експериментальна діяльність науковця з природничої чи технічної сфери ніби очевидна, то щоденна ретельна, складна, часом рутинна праця вченого-гуманітарія іноді лишається за кадром. В історії науки буде відображено тільки результат – монографії, підручники, словники, статті...

У науковій палітрі завідувача кафедри української мови, методики її навчання та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя професора Надії Іванівни Бойко відчуваємо не лише любов до мови в усіх її виявах, а й особливе покликання Педагога, Вчителя. Викладацька робота над численними навчальними посібниками, збірниками вправ, методичними рекомендаціями з різних розділів мовознавства потребує енциклопедичної ерудиції й водночас шліфує професійну майстерність, закладає підмурівок наукової творчості.

1971 року Надія Бойко назавжди пов'язала свою долю з українською філологією – стала студенткою відділення української мови й літератури філологічного факультету Київського державного педагогічного інституту імені М. Горького (нині Український державний університет імені Михайла Драгоманова). Завершивши навчання (диплом із відзнакою, рекомендація до аспірантури), вона викладає українську мову і літературу в Рогозівській середній школі на Бориспільщині, працює (з 1979 року) асистентом кафедри української мови в Ніжин-

ському педагогічному інституті. Тут Надію Бойко чекало знайомство й багаторічна творча співпраця з досвідченими, високоєрудованими мовознавцями, які культивували свідоме та відповідальне ставлення до викладацького обов'язку і глибоку повагу до студентів. Серед них – Федір Степанович Арват, Марія Герасимівна Кишенько, Оксана Данилівна Неділько, Анатолій Васильович Майборода, Лідія Іванівна Коломієць.

1980 року стала реальністю мрія про аспірантуру. Надія Іванівна пише кандидатську дисертацію «Функціонування професійно-термінологічної лексики в мові сучасної української художньої прози (семантична і стилістична характеристика)». Керує її дослідженням відомий український мовознавець Арнольд Панасович Грищенко. Через багато років із нагоди ювілею свого наукового керівника Н.І. Бойко напише: «Я безмежно вдячна Богові і долі, що золотої осені в стінах Київського педінституту зустріла свого дорогого, мудрого і доброго Вчителя – наукового керівника, консультанта, порадника, творчу індивідуальність і прекрасну Людину» (цит. за [Пінчук 2009]).

Досліджуючи освоєння професійно-термінологічної лексики загальнонавчальною мовою, лінгвістка простежує процес детермінологізації лексики, образно-переносного вживання спеціальних слів у художньому стилі; фіксує розширення сполучуваності термінів із лексемами різних стилістичних пластів і семантичних полів; засвідчує розвиток на базі професійно-термінологічних виразів нових фразеологічних одиниць; активне утворення неологізмів-комполітів із термінологічними компонентами тощо.

Упродовж 1983–1997 років Надія Іванівна працює асистентом, старшим викладачем, доцентом, завідувачем (від 1987 р.) кафедри української мови Ніжинського вишу. Завдяки її науковому досвіду, організаторському хисту, працелюбності й вимогливості на кафедрі вдалося згуртувати креативний колектив професіоналів. У полі зору Н.І. Бойко – лінгвостилістика, проблеми лексичної семантики, фонологічна система української мови, експресивізація текстового простору, антропоцентризм семантики експресивних лексичних одиниць, вербалізація світу емоцій та ін.

Як докторант (1997–2001) кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Надія Іванівна об'єктом свого наукового дослідження обирає експресивну лексику української літературної мови, репрезентовану трьома основними лексико-граматичними класами (експресивними іменниками, прикметниками та дієсловами). Теоретичні напрацювання щодо статусу лексичних або семантичних експресивів у лексичній системі української мови професор Н.І. Бойко спроектувала у практичний вимір, підготувавши навчальний посібник для студентів-філологів «Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні» (2002).

Результати ретельного й ґрунтовного дослідження семантичних і функціональних особливостей експресивної лексики української літературної мови, інтерпретації емотивно-оцінних відтінків значення лексем у словнику та шляхів їх реалізації в художній мові підсумувала монографія авторки «Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти» (2005).

У новаторській праці Н.І. Бойко обґрунтовано теоретичні засади витлумачення основних категорій, пов'язаних з експресивністю; визначено основні критерії виділення експресивної лексики, виокремлено п'ять її семантичних типів; здійснено семантико-типологічну класифікацію експресивів української літературної мови. Дослідниця простежила лексикосемантичні закономірності функціонування експресивних слів у художній мові та наголосила на чинниках, що забезпечують актуалізацію експресивної семантики, зумовлюють процеси внутрішньої та зовнішньої експресивізації узуально нейтральних лексичних одиниць.

Професор Н.І. Бойко успішно керує науковою роботою аспірантів, серед її учнів – п'ять кандидатів наук. Свідченням продовження плідної творчої співпраці й після захисту дисертацій стали монографії та навчальні посібники у співавторстві, що вийшли друком у ближчі десятиліття. Зокрема в монографії «Міфологеми в українському романтичному просторі» (співавтор – А.М. Кайдаш, 2010) на багатому фактичному матеріалі з творів українських письменників-романтиків обґрунтовано теоретичні засади розуміння основних категорій міфологем,

схарактеризовано й кваліфіковано міфологічні номінації як умовно словникові та текстоцентричні одиниці, враховано особливості їхньої семантики та функціонування в художньому тексті. До речі, зі своєю ученицею Аллою Миколаївною Кайдаш Надії Іванівні вдалося реалізувати ще один успішний освітній проєкт – збірник диктантів для студентів-філологів «Сам собі вчитель». Оригінальна за компонованням матеріалу книга вже витримала апробацію в навчальному процесі й три видання.

У науковій праці «Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники» (у співавторстві з Т.Л. Хомич, 2011) йдеться про теоретичні засади вивчення інтенсивного й параметричного компонентів у сучасній лінгвістичній парадигмі, про інтенсивний та параметричний складники в семантичній структурі конотованого слова та про їх взаємодію з іншими складниками семантики конотованих лексичних одиниць. Автори аналізують основні семантичні різновиди інтенсивно-параметричного складника, розмежовують функціонально-семантичні типи конотативів з інтенсивно-параметричним компонентом у їхній семантичній структурі.

Дослідники мовотворчості Володимира Винниченка схвально зустріли монографію «Експресивний потенціал ідіолекту Володимира Винниченка: лексичні та фразеологічні складники» (2017) Н.І. Бойко, Л.І. Коткової. Це нове осягнення його лінгвокреативної постаті, яке стимулюватиме дослідження ідіостилів українських письменників, зіставне вивчення індивідуально-авторських картин світу. Експресивний потенціал ідіолекту В. Винниченка представлено через аналіз лексико-фразеологічних засобів вербалізації концептосфери письменника, у якій ці засоби виконують художньообразні функції епітетів, порівнянь, метафор, синекдох. В основі методології аналізу – розуміння концепту як ментальної сутності, яку репрезентують мовні одиниці, елементи інформаційної структури свідомості, елементи, що їх оцінює, переживає індивідуум і в яких діалектично взаємодіють особистісний і колективний мовнокультурний досвід.

У монографії Н.І. Бойко, Т.Л. Хомич «Експресивна семантика: дискурсивна інтерпретація» (2018) схарактеризовано засо-

би і способи мотивування експресивної семантики лексичних одиниць на формальному й значеннєвому рівнях. З'ясовано специфіку семантики експресивного слова, зумовлену денотативним, конотативним та образним макрокомпонентами; виявлено й проаналізовано засоби вираження експресивності лексичних одиниць, їх формальні ознаки та неформальні мотивувальні показники; досліджено механізми формування експресивної семантики лексичних одиниць; з'ясовано залежність значеннєвого плану експресивного слова від художнього контексту.

У доробку Надії Іванівни понад 200 наукових та навчально-методичних праць. Часом непередбачуване вишівське повсякдення не стає на заваді розпросторюванню її наукової палітри. Погляньмо лише побіжно на сферу сучасних дослідницьких зацікавлень Н.І. Бойко.

Серед них – історія науки. У працях, зокрема, окреслено наукові та навчально-методичні горизонти кафедри української мови Ніжинської вищої школи упродовж 90 років; здійснено огляд лінгвістичних студій на сторінках збірника «Література та культура Полісся». Окрему розвідку присвячено історії створення і діяльності Ніжинського осередку Товариства української мови імені Тараса Шевченка. Також у полі зору Надії Іванівни віхи життєвого шляху, наукової та педагогічної діяльності її вчителя – академіка А.П. Грищенка, випускника Ніжинської вищої школи 1958 року. Дослідниця окреслює основні теоретичні положення щодо стилістичної диференціації лексичного складу української літературної мови, виокремлення й інтерпретації груп стилістично маркованої та експресивної лексики в лінгвістичній спадщині М.А. Жовтобрюха та А.П. Грищенка.

Чи не найпотужніше вияскравився мовознавчий таланти Надії Іванівни у сфері лінгвостилістики. Мовотворчість і мовомислення Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Михайла Коцюбинського, Євгена Маланюка, Олесь Гончара, Олександра Довженка, Михайла Стельмаха, Василя Стуса різноаспектно постають у працях дослідниці. Так, Н.І. Бойко встановила, що в ідіолекті О. Гончара функціонально-семантична категорія експресивності репрезентована денотативно-конотативним,

конотативним та образно-конотативним типами лексичних експресивів. Також виокремлено й проаналізовано домінантні засоби експресивного синтаксису художніх творів О. Довженка. Лексико-семантичні засоби об'єктивації концепту *війна* схарактеризовано на матеріалі кіноповісті О. Довженка «Україна в огні» та повісті Г. Тютюнника «Климко».

Дослідниця визначила, що контраст є ознакою мовотворчості Євгена Маланюка та засобом експресивізації його ідіолекту. У науковій розвідці Н.І. Бойко схарактеризовано різновиди комплексної вербалізації світу емоцій у художній мові М. Коцюбинського, виокремлено засоби та способи відображення емоційних станів та емоційних реакцій персонажів.

Мовну картину світу П. Куліша лінгвістка оприявнює крізь призму лексико-фразеологічних домінант як вагомих складників ієрархії художнього ідіолекту автора, репрезентованих концептосферою, її об'єктиваторами, лексичними та фразеологічними вербалізаторами – маркерами мовомислення письменника.

Досліджуючи засоби об'єктивації іронічних значеннєвих планів в ідіолекті М. Стельмаха, Н.І. Бойко виявила, що декодування випадків іронічного вживання в художній мові автора забезпечують іронічні контексти, які моделюють лексико-семантичні групи загальноновживаної та розмовно маркованої лексики, узуальних та трансформованих автором фразеологічних одиниць.

Функціонально-стилістичний потенціал власних назв у мовотворчості В. Стуса дослідниця розглянула крізь призму експлікації української ментальності, визначила роль онімів у формуванні ментально-лінгвального комплексу поетичних текстів автора та моделюванні фрагментів національної картини світу.

Як було зазначено вище, ґрунтовні теоретичні розвідки Надії Іванівни присвячено проблемі експресивності. Цю тему лінгвістка розгортає і в численних статтях. Зосібна аналізує контраст як засіб експресивізації художнього тексту, з'ясовує емотивно-аксіологічний потенціал антитези та оксиморона, що є віддзеркаленням динамічних процесів у художньому тексті, виявом індивідуальної експресивної мікросистеми.

Експресивні лексичні одиниці в художньому тексті схарактеризовано як стилетвірні компоненти, репрезентовані системою тропеїчних та фігуральних засобів на парадигматичному й синтагматичному рівнях.

Привернув увагу дослідниці аксіологічний потенціал фразеологізмів української мови. Відповідно було з'ясовано чинники, способи та засоби вербалізації категорії оцінності, специфіку аксіологічно маркованого фразеотворення, визначено групи позитивно- та негативнооцінних усталених висловів, особливості вербалізації їхніх емотивно-оцінних семантичних планів на рівні узуальної фразеопідсистеми й художнього мовомислення, відбиття експресивними фразеологізмами етнокультурних конотативних стереотипів.

На матеріалі збірника І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» Н.І. Бойко дослідила особливості паремійної вербалізації мовних норм українців крізь призму семантичних параметрів прислів'їв і приказок. З'ясовано, що всі паремії на позначення комунікативних актів можна об'єднати в кілька груп, семантика і структура кожної з яких ґрунтується на основі аксіологічних значеннєвих планів і містить ключові лексеми, що слугують маркерами оцінності.

Як свідчить побіжний огляд творчого доробку Н.І. Бойко, її дослідницький потенціал дуже потужний, а наукова палітра багата й розмаїта. У своїх працях лінгвістка охоплює актуальні проблеми сучасного буття мови, її приваблює складне й непізнане, яке вдається вивчити та зробити близьким і зрозумілим.

У часи випробувань, що випали на долю України, видатній представниці Ніжинської вищої школи професору Надії Іванівні Бойко вдається зберігати невичерпне творче натхнення і збагачувати наукову скарбницю української лінгвістики новими оригінальними розвідками. Многая і благая літа!

Єрмоленко С.Я. Бойко Надія Іванівна. *Українська мова: Енциклопедія*. Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2007. С. 56.

Пінчук Т.Д. Бойко Надія Іванівна: У промінні рідного слова. Пінчук Т.Д. *Зірки залишають слід...* Кн. 3. Ніжин: Вид-во Ніжинського ун-ту, 2009. С. 9–15.

Самойленко Г.В. Розвиток українського мовознавства у Ніжинській вищій школі. *Наукові записки НДУ імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2011. Кн. 1. С. 24–30.

Мовознавча Ніжинщина: довідник. Упоряд. Н.І. Бойко, С.В. Зінченко, А.М. Кайдаш. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2017.

REFERENCES

Yermolenko, S.Ya. (2007). Boiko Nadiia Ivanivna. In *Ukrayins'ka mova: Entsyklopediia* (p. 56). Kyiv: Vyd-vo "Ukrainska entsyklopediia" imeni M.P. Bazhana (in Ukr.).

Pinchuk, T.D. (2009). Boiko Nadiia Ivanivna: In the rays of the native word. In *Zirky zalyshayut' slid...* Book 3 (p. 9–15). Nizhyn: Vyd-vo Nizhynskogo un-tu (in Ukr.).

Samoilenko, H.V. (2011). The development of Ukrainian linguistics in Nizhyn high school. In *Naukovi zapysky NDU imeni Mykoly Gogolia. Seriia «Filolohichni nauky»*, book 1, 24–30 (in Ukr.).

Boiko, N.I., Zinchenko, S.V., Kaidash, A.M. (Eds.) (2017). *Linguistic Nizhyn region*. Nizhyn: Vyd-vo NDU im. M. Hoholia (in Ukr.).

Статтю отримано 21.12. 2022

Anhelina Ganzha

SCIENTIFIC PALETTE OF UKRAINIAN LINGUIST NADIYA BOYKO: DECODE ATTEMPT

The article uses the metaphor of “scientific palette” to focus on the reception of the scientific work of Doctor of Philology, Professor Nadiia Ivanivna Boyko. Attention is focused on the innovative research of the famous Ukrainian linguist, summarized in the individual and collective monographs “Ukrainian Expressive Vocabulary: Semantic, Lexicographic and Functional Aspects” (2005), “Mythologemes in the Ukrainian Romantic Space” (2010), “Connotative Lexical Semantics: Intensive and Parametric Components” (2011), “Expressive Potential of Volodymyr Vynnychenko’s Idiolect: Lexical and Phraseological Components” (2017); “Expressive Semantics: Discursive Interpretation” (2018), educational, methodological and lexicographic works.

Author summed up the results of the study of the semantic and functional peculiarities of the expressive vocabulary of the

Ukrainian literary language, the interpretation of the emotional and appraised shades, the significance of the lexeme in the dictionary and the ways of their implementation in the artistic language in the monograph “Ukrainian expressive vocabulary: semantic, lexicographic and functional aspects” (2005). In the monograph “Mythologems in the Ukrainian Romantic Space” (co-author – A.M. Kaidash, 2010) the theoretical principles of understanding the main categories of mythologems are substantiated on the rich factual material from the works of Ukrainian romantic writers. In the scientific work “Conotative lexical semantics: intensive and parametric components” (co-authored with T.L. Khomich, 2011), we discuss the theoretical foundations of studying the intensive and parametric components in the modern linguistic paradigm, the intensive and parametric components in the semantic structure of the connotated word, and about their interaction with other components of the semantics of the connotated lexical units. Monograph “Expressive potential of idiollect of Volodymyr Vynnychenko: lexical and phraseological components” (2017) by N.I. Boiko, L.I. Kotkova is a new comprehension of the linguistic and creative personality of Volodymyr Vynnychenko, which will stimulate the study of idiostyles of Ukrainian writers, comparative study of individually-authored pictures of the world.

As a cursory review of N.I. Boyko’s work shows, her research potential is very powerful, and her scientific palette is rich and diverse. In her works, the linguist covers topical issues of the modern existence of language, she is attracted by the complex and unknown, which she manages to study and make close and understandable.

Key words: linguistic personality of the scientist, scientific palette, linguistic stylistics, expressive vocabulary, conotative lexical semantics, expressive potential of idiollect.